

ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МЕЛЬНИК Юрій Борисович

УДК 373.31.031.73(043.3)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я
В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луганськ – 2010

ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МЕЛЬНИК Юрій Борисович

УДК 373.31.031.73(043.3)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я
В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луганськ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Харківській державній академії культури, Міністерство культури і туризму України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Дмитренко Тамара Олександрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Омельченко Світлана Олександрівна,
Слов'янський державний педагогічний
університет, завідувач кафедри дошкільної
освіти та соціальної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Шахненко В'ячеслав Іванович,
Харківський національний університет імені
В. Н. Каразіна, доцент кафедри валеології.

Захист відбудеться 21 жовтня 2010 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2, ауд. 376.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Луганського національного університеті імені Тараса Шевченка (91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2).

Автореферат розіслано 20 вересня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Л. Бутенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Соціокультурні процеси, що відбуваються в Україні, взаємопов'язані зі всесвітніми тенденціями розвитку людства. В умовах глобалізації суспільства в національній системі освіти особливої актуальності набувають питання розвитку особистості в соціокультурному контексті, формування культури здоров'я підростаючого покоління. Актуальність формування культури здоров'я населення України, зокрема дітей молодшого шкільного віку, зумовлена критичним станом здоров'я школярів. Початкову школу з погіршеним станом здоров'я завершують близько 80 % учнів. Останнім часом відзначається не лише суттєве зменшення кількості здорових дітей, а й поширення серед них шкідливих звичок, знецінення культури здоров'я. Оскільки самій людині належить провідна роль у збереженні та зміцненні здоров'я, виборі способу життя, системи цінностей, ступеня гармонізації внутрішнього світу і відносин з оточенням, стає очевидним необхідність усвідомлення нею потреби бути культурно здоровою.

Основні підходи до формування культури здоров'я дітей і молоді визначено в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Законі України „Про фізичну культуру і спорт”, Наказі Президента України „Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності в суспільстві та утвердження здорового способу життя”, Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми „Здорова нація”, Європейської стратегії ВООЗ „Здоров'я і розвиток дітей та підлітків” та інших документах, які створюють підґрунтя для взаємодії різних соціальних інститутів та регламентують правові основи соціально-педагогічної діяльності у вирішенні проблеми формування культури здоров'я підростаючого покоління.

У філософських, культурологічних, педагогічних, психологічних, медичних дослідженнях накопичено теоретичні здобутки та практичний досвід, що є підґрунтям для розробки соціально-педагогічних засад формування культури здоров'я в учнів початкової школи. У загальнофілософському плані визначено сутність поняття „культура” (Т. Еліот, В. Межуєв, Е. Тайлор та ін.); з'ясовано сутність поняття „здоров'я” (С. Боткін, П. Калью та ін.). Проблема культури та здоров'я відображена в працях вітчизняних і зарубіжних учених: філософів (М. Бердяєв, В. Соловйов та ін.), культурологів (Б. Єрасов, Д. Мацумото, Н. Чавчавадзе та ін.), педагогів (Ш. Амонашвілі, А. Дістерверг, Я. Корчак, К. Ушинський та ін.), психологів (А. Адлер, А. Маслоу, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні та ін.), медиків (М.Амосов, С. Громбах та ін.).

В останнє десятиріччя опубліковані праці, в яких визначено сутність поняття „культура здоров'я” (В. Горашук, Г. Кривошеєва, С. Свириденко, В. Скумін, О. Трещева, В. Шахненко та ін.). У дисертаціях В. Горашука і

С. Кириленко проблема формування культури здоров'я школяра розглядається в соціально-педагогічному контексті.

Теоретичну цінність і практичну значущість для розробки питань формування культури здоров'я в учнів мають наукові праці соціальних педагогів Т. Дмитренко, А. Капської, Л. Міщик, А. Мудрика, С. Омельченко, А. Рижанової, С. Савченка, С. Харченка та ін. Проблему здоров'я, запобігання шкідливим звичкам, девіантної поведінки школярів розробляли І. Зверева, В. Оржеховська та інші. Становленню ціннісних орієнтацій особистості щодо здорового способу життя та загальнолюдських цінностей присвячено праці І. Беха, С. Лапаєнко, Т. Ротерс та ін. Розкриттю основ валеології та створенню системи валеологічної освіти присвятили свої праці І. Брехман, М. Гончаренко, М. Гриньова, В. Казначеев, С. Попов та ін.

У дисертаціях Н. Зимівець, С. Омельченко, Л. Сущенко та інших розкрито різні аспекти проблеми формування здорового способу життя дітей і молоді, зокрема формування здорового способу життя молодших школярів досліджено О. Дубогай, С. Свириденко й ін.

Аналіз теоретичних напрацювань учених і практичного досвіду в освітній галузі з проблем формування культури здоров'я, здорового способу життя дітей свідчить, що формуванню культури здоров'я в учнів початкових класів приділялось недостатньо уваги. Указані недоліки педагогічної теорії і практики породжують певні *суперечності між*: потребою суспільства в культурно-розвиненій здоровій особистості та низьким рівнем сформованості культури здоров'я підростаючого покоління; наявністю емпіричного досвіду формування культури здоров'я школярів та відсутністю соціально-педагогічних досліджень з формування культури здоров'я в молодших школярів у сучасних соціокультурних реаліях; необхідністю гармонійного розвитку фізичних, психічних, соціальних, духовних якостей учнів і відсутністю відповідних інтегрованих програм, технологій, методичного забезпечення соціально-педагогічної діяльності, що відповідає цій проблемі в цілому.

Отже, актуальність, соціально-педагогічне значення досліджуваної проблеми, а також виявлені суперечності та необхідність їх вирішення зумовили вибір теми дослідження: **„Соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я в учнів початкової школи”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Харківської державної академії культури на період 2006 – 2010 рр. як складова теми кафедри соціальної педагогіки „Теорія та практика соціально-педагогічної діяльності” (протокол № 8 від 27 лютого 2006 р.). Тему дисертації узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 2 від 27.02.2007 р.).

Об'єкт дослідження – культура здоров'я школярів у соціокультурному процесі.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я молодших школярів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я молодших школярів.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що ефективність формування культури здоров'я молодших школярів забезпечується за умов реалізації соціально-педагогічних засад, а саме: взаємодії соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів; організації діяльності соціального педагога з проблеми формування культури здоров'я молодших школярів; упровадження соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі.

Відповідно до предмета, мети і гіпотези сформульовано **завдання дослідження**.

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми культури здоров'я в науковій літературі, уточнити зміст провідних дефініцій, ґрунтуючись на сучасних теоретико-методологічних підходах.

2. Дослідити особливості формування культури здоров'я в учнів початкових класів, розробити і науково обґрунтувати модель культури здоров'я особистості учня початкової школи.

3. Теоретично обґрунтувати соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я в учнів початкової школи.

4. Визначити систему критеріїв і показників культури здоров'я учня, схарактеризувати рівні сформованості культури здоров'я дітей молодшого шкільного віку, а також розробити діагностичні методики вивчення культури здоров'я в учнів початкової школи.

5. Експериментально перевірити соціально-педагогічні засади та ефективність розробленої соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі, програмного та методичного забезпечення.

Теоретико-методологічні засади дослідження становлять соціокультурний, цілісний, системний, синергетичний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний підходи до формування культури здоров'я учня, наукові положення про соціальну зумовленість розвитку особистості та формування культури здоров'я в учнів початкової школи; ідеї вітчизняних і зарубіжних учених із проблем: дослідження філософських аспектів культури (П. Гуревич, М. Єшич, М. Каган, Е. Соколов, В. Стюпін); збереження і зміцнення здоров'я особистості (М. Амосов, Г. Апанасенко, Е. Булич, І. Муравов); висвітлення взаємозв'язку між культурою та здоров'ям, що відображено в працях педагогів (П. Лєсафт,

Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський), психологів і психіатрів (А. Маслоу, Е. Фромм, К. Хорні), вчених-медиків (П. Анохін, С. Громбах), соціологів (А. Гален, Е. Дюркгейм), культурологів (М. Реріх, К. Юнг, В. Шейко); досліджень психологів щодо становлення особистості (Е. Берн, Л. Виготський, Д. Ельконін, Е. Еріксон, Дж. Морено, Ф. Перлз, З. Фройд); педагогічних аспектів досліджень розвитку особистості учня (Н. Бібік, Л. Занков, І. Кон, І. Лернер, Г. Щукіна); педагогічних досліджень з формування культури здоров'я школярів (В. Горащук, С. Кириленко, В. Шахненко); соціально-педагогічних досліджень роботи з дітьми (О. Безпалько, Т. Дмитренко, І. Зверева, А. Капська, С. Омельченко, В. Оржеховська, А. Рижанова); наукових положень щодо застосування соціально-педагогічних технологій (Н. Заверико, В. Нікітін, С. Харченко); положень основних нормативно-правових документів щодо формування здорового покоління України.

Дослідження здійснювалось на основі комплексу **методів**: *теоретичні*: аналіз наукової літератури, порівняння, синтез, систематизація, узагальнення для визначення основних понять, стану розробленості досліджуваної проблеми та теоретичного підґрунтя соціально-педагогічних засад; проектування і моделювання для розробки моделі культури здоров'я молодших школярів, відповідної соціально-педагогічної технології; *емпіричні*: обсерваційні методи (систематичне спостереження), методи опитування (анкетування, бесіди), тестування та діагностичні методи для визначення стану культури здоров'я школярів; соціометричних, прогностичних (експертних оцінок, узагальнення незалежних характеристик тощо) для визначення ефективності експериментальної роботи, а також аналізу особистого досвіду роботи автора практичним психологом/соціальним педагогом, учителем у початкових класах; педагогічний експеримент – для перевірки гіпотези дослідження; *методи математичної статистики* – для визначення статистичної значущості результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що: *уперше*: теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я в учнів початкової школи: взаємодія соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів (відповідно до рівнів: регіону, територіальної громади, навчального закладу, ступеня навчального закладу, групи, особистості), організація діяльності соціального педагога та соціально-педагогічна технологія з означеної проблеми; введено до наукового обігу поняття „культура здоров'я дитини молодшого шкільного віку”, „здоров'яформувальна поведінка”, „соціально-педагогічна система формування культури здоров'я особистості”; розроблено модель культури здоров'я особистості учня початкової школи, що містить структурні та функціональні компоненти, систему критеріїв з характеристикою їх показників і рівнів; *подальшого розвитку набули* наукові

увявлення про сутність понять „культура здоров'я”, „здоровий спосіб життя”, „фізичне здоров'я”, „психічне здоров'я”, „соціальне здоров'я”, „духовне здоров'я”, „соціально-педагогічна технологія”; про формування культури здоров'я підрастаючого покоління як напряду соціально-педагогічної діяльності; *удосконалено* форми і методи соціально-педагогічної роботи з молодшими школярами в контексті формування культури здоров'я.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблено соціально-педагогічну технологію формування культури здоров'я молодших школярів, зміст якої включає організаційну структуру „Управління культурою здоров'я в школі”; комплексно-цільову програму „Формування культури здоров'я в початковій школі”; систему виховної роботи школи з формування культури здоров'я учнів; факультативний курс „Культура здоров'я” для учнів початкової школи; комплекс діагностичних методик для визначення рівня сформованості культури здоров'я молодшого школяра. Розроблено програму спецкурсу „Базиси культури здоров'я” для студентів ВНЗ зі спеціальності „Соціальна педагогіка”, програму та науково-методичне забезпечення роботи педагогічної майстерні „Школа культури здоров'я”, статутну документацію Харківської обласної громадської організації „Культура здоров'я”.

Результати дослідження можуть використовуватися адміністрацією навчальних закладів, учителями, соціальними педагогами в соціально-педагогічній діяльності зі школярами, а також у процесі підготовки майбутніх учителів, соціальних педагогів у вищих навчальних закладах різного рівня акредитації, в системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

Результати наукового дослідження **впроваджено** в загальноосвітніх навчальних закладах м. Харкова: НВК № 12 (нині Харківська гімназія № 12, довідка № 212 від 14.05.2007 р.), ЗОШ № 10 (довідка № 96 від 14.05.2007 р.), ЗОШ № 35 (довідка № 34 від 12.11.2002 р.), ЗОШ № 53 (довідка № 51 від 14.05.2007 р.); м. Люботина: ЗОШ № 3 (довідка № 37 від 25.03.2008 р.); вищих навчальних закладах: Харківській державній академії культури (акт від 29.09.2009 р.), Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди (довідка № 01-721 від 23.11.2007 р.); управлінні освіти Червонозаводської районної в м. Харкові ради (довідка № 675 від 26.09.2006 р.), науково-методичному педагогічному центрі управління освіти Департаменту з гуманітарних питань Харківської міської ради (довідка № 2548 від 24.12.2008 р.); Харківській обласній громадській організації „Культура здоров'я” (довідка № 5 від 27.05.2010 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертації оприлюднено на: *Всесвітньому Етичному Форумі та Міжнародних Конгресах* „Єдиний мир – здоровий человек” (Ялта, 2004), „Етика и гуманизм” (Алушта, 2005), IV Слов'янських педагогічних читаннях „Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі” (Черкаси, 2005); а також представлено

в доповідях на наукових конференціях різного рівня: *Міжнародних*: „Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики” (Київ, 2002), „Духовна культура в інформаційному суспільстві” (Харків, 2002), „Научно-методические и практические аспекты подготовки специалистов в современном техническом вузе” (Белгород, Росія, 2003), „Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи” (Дрогобич, 2003), „Соціокультурні комунікації в інформаційному суспільстві” (Харків, 2003), „Фізична культура, спорт та здоров’я” (Харків, 2003), „Вимірювання навчальних досягнень школярів і студентів: гуманістичні, методологічні, методичні, технологічні аспекти” (Харків, 2003), II Міжнародних педагогічних читаннях „Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю” (Київ – Кіровоград – Павлиш, 2003), XIII Міжнародному Симпозіумі „Екологія и здоровье” (Сімферополь, 2004), „Освіта, культура та мистецтво в добу цивілізаційної глобалізації” (Харків, 2007), „Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань” (Харків, 2009), „Управління в освіті” (Львів, 2009); *Всеукраїнських*: „Формування здорового способу життя студентської молоді: реалії та перспективи” (Полтава, 2002), „Управління в освіті” (Львів, 2003); „Сучасний навчальний заклад – Школа сприяння здоров’ю” (Харків, 2006), „Наукові читання з педагогічних та соціально-педагогічних проблем” (Харків, 2007), „Культура та інформаційне суспільство XXI століття” (Харків, 2003, 2007 – 2009); „Методологічні питання наукового дослідження в педагогіці та соціальній педагогіці” (Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2007).

Результати та висновки роботи обговорювалися на спеціалізованих семінарах для соціальних педагогів, адміністрацій загальноосвітніх шкіл м. Харкова та Харківської області (2001 – 2008), засіданнях кафедр і науково-методичних лабораторій у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації педагогічних працівників м. Харкова (2002 – 2004); виставках-ярмарках педагогічних ідей (Харків, 2003, 2005, 2006); педагогічних читаннях для батьків (Харків, 2000 – 2008); громадських заходах Харківської обласної громадської організації „Культура здоров’я” (2005 – 2010). Матеріали дослідження доповідались на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури.

Публікації. Основний зміст дослідження відображено в 17 публікаціях, із них: 12 – статті у фахових виданнях; 3 – статті в збірниках матеріалів конференцій, конгресів; 1 – авторська програма для учнів початкової школи; 1 – програма для студентів ВНЗ педагогічного профілю.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів з висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел (258 найменувань, з них 12 – іноземними мовами), 8 додатків на 142 сторінках. Робота містить 30 таблиць, 21 рисунок. Загальний обсяг роботи – 346 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, сформульовано гіпотезу та концепцію, викладено теоретико-методологічні основи та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення, наведено відомості стосовно впровадження й апробації результатів дослідження.

У першому розділі „**Теоретико-методологічні основи формування культури здоров'я школярів у соціокультурному просторі**” на основі аналізу наукової літератури охарактеризовано ступінь дослідженості проблеми, понятійно-термінологічний апарат; з'ясовано особливості формування культури здоров'я дітей молодшого шкільного віку в соціокультурному контексті; обґрунтовано соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я в учнів початкової школи.

Аналіз наукової літератури щодо сутності феномену „культура здоров'я”, який здійснено на основі соціокультурного підходу, дозволив встановити зв'язок поняття „культура здоров'я” з такими поняттями, як „спосіб життя”, „здоровий спосіб життя”; видами культури (фізична, психологічна, соціальна, духовна); а також складовими здоров'я (фізичне, психічне, соціальне, духовне), уточнити сутнісні характеристики цих понять. „*Культура здоров'я*” визначається як складової культури людства, що включає сукупність знань філософського, педагогічного, психологічного, медичного спрямувань, збагачує духовне, соціальне, психічне, фізичне життя індивіда, сприяє формуванню особистого ставлення до здоров'я та життєдіяльності, осмисленню людиною парадигм буття. Визначено, що складові здоров'я перебувають у діалектичному зв'язку, з'ясовано ієрархію складових здоров'я: 1) фізичне здоров'я, 2) психічне здоров'я, 3) соціальне здоров'я, 4) духовне здоров'я. Розгляд зв'язку між культурою та здоров'ям вказує на залежність стану здоров'я індивіда або суспільства від їх культури.

Під час роботи над теоретичним обґрунтуванням вихідних положень щодо досліджуваної проблеми до наукового обігу введено поняття: „*культура здоров'я дитини молодшого шкільного віку*” – інтегроване особистісне утворення, сформоване на основі знань, умінь, що характеризується здоров'яформувальною поведінкою, яка відповідає віковим особливостям індивіда, виявляється в цілісності та гармонійному розвитку всіх складових індивідуального здоров'я (фізичного, психічного, соціального, духовного), основних сфер особистості (мотиваційної, когнітивної, афективної, ціннісної, поведінкової), прагненні дитини до самопізнання, самовдосконалення, творчої діяльності; „*здоров'яформувальна поведінка*” – стійкі патерни поведінки особистості, спрямовані на збереження та зміцнення індивідуального здоров'я; „*соціально-педагогічна система формування культури здоров'я особистості*”

– інваріантна соціальна система, що характеризується спеціально організованою соціально-педагогічною діяльністю в соціокультурному середовищі та забезпечує розвиток культури здоров'я особистості відповідно до особливостей (вікових, індивідуальних).

Комплексне застосування цілісного, системного, синергетичного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного підходів до вирішення проблеми формування культури здоров'я особистості в соціокультурному просторі дозволило: визначити структуру культури здоров'я суспільства, зокрема: особистості, родини, громади, нації; проаналізувати цю проблему в історичній площині, педагогічній спадщині зарубіжних і вітчизняних учених.

Формування культури здоров'я молодших школярів у соціально-педагогічній діяльності має здійснюватись з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, а також особливостей соціокультурного простору в якому вони перебувають, а саме: соціальних інститутів суспільства, законодавчих й нормативно-правових актів держави, державних/приватних програм і проектів, засобів масової інформації, морально-етичних норм, традицій тощо.

Застосування системного підходу до розробки *моделі культури здоров'я особистості учня початкової школи* дозволило узагальнити досвід науковців з цього питання та науково обґрунтувати її компоненти: структурні (складові індивідуального здоров'я учня – фізичне, психічне, соціальне, духовне) та функціональні: внутрішні – основні сфери особистості учня (мотиваційна, когнітивна, афективна, ціннісна, поведінкова), зовнішні – академічні досягнення учнів щодо збереження і зміцнення здоров'я.

Аналіз соціально-педагогічної літератури та визначення теоретико-методологічних основ формування культури здоров'я молодших школярів у соціокультурному просторі уможливив обґрунтування *соціально-педагогічних засад*:

1. Взаємодія соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів відповідно до таких рівнів: регіону, територіальної громади, навчального закладу, ступеня навчального закладу, групи, особистості. Система соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів представлена такими суб'єктами: державні організації (заклади системи освіти, медицини та ін.), недержавні установи (громадські організації, клуби, центри тощо). Структура цієї системи має прямі та зворотні зв'язки, дозволяє інтегрувати різні напрями діяльності соціальних інститутів, забезпечуючи розвиток культури здоров'я особистості учнів. Системоутворювальним фактором цієї системи є управління, процес описаний інтегрованою соціально-педагогічною технологією, що здійснюється за провідною роллю соціального педагога.

2. Організація діяльності соціального педагога з проблеми формування культури здоров'я молодших школярів. З'ясовано зміст і особливості діяльності соціального педагога (врахування потреб школярів, робота з усіма суб'єктами соціально-педагогічної діяльності, активний характер діяльності, створення сприятливого мікроклімату в соціумі та ін.), роль і обов'язки (організація соціальної, оздоровчої, виховної діяльності в соціумі, сприяння фізичному і моральному розвитку дітей та ін.) у вирішенні проблеми формування культури здоров'я школярів.

Обґрунтовано основні чинники формування культури здоров'я учнів в умовах школи: індивідуально-типологічні, особистісні та соціально-діяльнісні, організаційно-педагогічні, а також провідні положення процесу формування культури здоров'я в учнів початкової школи: взаємовпливу та взаємодії культури здоров'я вчителів, учнів та їхніх батьків; спрямованості культури здоров'я на розвиток особистості молодшого школяра; спрямованості соціального виховання на формування культури здоров'я школярів та ін., визначено шляхи реалізації цих положень.

3. Упровадження соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі, що містить такі компоненти (цілі, зміст технології та діяльності суб'єктів, умови, форми, результат) і має реалізовуватися як організаційно-управлінська технологія формування культури здоров'я в соціально-педагогічній діяльності початкової школи (на рівнях: територіальної громади, навчального закладу та початкової школи) та як педагогічна технологія формування основ культури здоров'я в учнів початкових класів (на рівнях: груповому, особистісному). Технологічними етапами визначено такі: теоретичний; проектування управління школою; планування; формування культури здоров'я в учнів; діагностичний. Це дозволяє зробити цей процес системним, упорядкованим, послідовним, керованим.

У другому розділі **„Експериментальне дослідження соціально-педагогічних засад формування культури здоров'я в учнів початкової школи”** розкрито загальні питання підготовки та проведення дослідження; наведено результати експериментальної перевірки реалізації соціально-педагогічних засад та ефективності розробленої соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі, програмного та методичного забезпечення; здійснено аналіз результатів дослідження.

Дослідження здійснювалось упродовж семи років за такими етапами: пошуково-аналітичний; аналітико-корегуючий; змістовно-процесуальний (на цьому етапі здійснено педагогічний експеримент, який складався з констатувального і формувального етапів); узагальнювальний (проведено контрольний експеримент), суть якого полягала у визначенні ефективності соціально-педагогічного впливу соціальних інститутів суспільства на сформованість культури здоров'я школярів і перевірці надійності результатів

експериментальних дій. У дослідженні, на різних етапах, брали участь: 486 учнів початкової школи та 271 – основної; 349 батьків; 78 педагогічних працівників, інші фахівці (соціальні працівники, лікарі, керівники гуртків та ін.).

Реалізація *першої соціально-педагогічної засади* спрямована на забезпечення взаємодії соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів, що здійснювалась відповідно до розробленої моделі формування культури здоров'я учнів початкової школи. Враховані правовий аспект цієї діяльності, специфіка функціонування соціальних інститутів, особливості організації соціально-педагогічної діяльності з означеної проблеми. На *рівні регіону* реалізовано програму залучення навчальних закладів до регіональної мережі шкіл „Школа сприяння здоров'ю”, засновано Харківську обласну громадську організацію „Культура здоров'я”, організовано роботу круглих столів, семінарів з проблеми при науково-методичному педагогічному центрі управління освіти департаменту з гуманітарних питань Харківської міської ради, створено бібліотеку „Школа культури здоров'я”. На *рівні територіальної громади* (району проживання) створено педагогічну майстерню „Школа культури здоров'я” при районному управлінні освіти, розроблено програму її діяльності, методичне забезпечення заходів тощо, налагоджено співпрацю з районними культурно-дозвіллевими установами, оздоровчо-спортивними центрами, медичними закладами щодо проведення комплексних заходів для учнів початкової школи. На *рівні навчального закладу* (ЗНЗ, гімназії) розроблено й упроваджено організаційну структуру „Управління культурою здоров'я в школі”, яка забезпечила створення структурних підрозділів (центрів, служб тощо) в межах окремого навчального закладу щодо вирішення проблеми формування культури здоров'я школярів та встановлення зв'язків між ними й іншими суб'єктами цієї діяльності. На *рівні ступеня навчального закладу* (початкової школи) впроваджено соціально-педагогічну технологію формування культури здоров'я в початковій школі, факультативний курс „Культура здоров'я” для молодших учнів та ін.; на *груповому рівні* (класу) створено клубно-гурткову раду, санітарні дружини тощо. Ця соціальна система відображає взаємодію соціальних інститутів суспільства (навчальних закладів, культурно-дозвіллевих установ, оздоровчо-спортивних центрів, медичних закладів, громадських організацій тощо) на різних рівнях соціально-педагогічної діяльності щодо вирішення проблеми формування культури здоров'я школярів.

Реалізація *другої соціально-педагогічної засади* забезпечила дослідження соціальним педагогом соціокультурної ситуації розвитку культури здоров'я молодших школярів і визначення умов життєдіяльності дітей та впливу на них шкільного середовища. У діяльності соціального педагога слід зважати на індивідуально-типологічні особливості учнів (фізичне, психічне, соціальне,

духовне здоров'я, а також генетично детерміновані психофізіологічні передумови розвитку дитини), традиції способу життя в сім'ї, соціокультурні особливості регіону, дотримання санітарно-гігієнічних вимог щодо організації життєдіяльності дітей молодшого шкільного віку тощо. Розроблено та реалізовано цикл спеціалізованих семінарів для педагогічних працівників з проблеми дослідження, в яких узяли участь фахівці різних галузей (педагогіки, медицини, спорту тощо).

Реалізація *третьої соціально-педагогічної засади* передбачала перевірку ефективності впровадження розробленої соціально-педагогічної технології, яка реалізовувалась у ЗНЗ відповідно до розроблених технологічних етапів і змісту, зокрема впроваджено комплексно-цільову програму „Формування культури здоров'я в початковій школі”, систему виховної роботи школи з формування культури здоров'я учнів, факультативний курс „Культура здоров'я” для учнів початкової школи, комплекс діагностичних методик: „Паспорт здоров'я класу”, „Щоденник здоров'я”, „Визначення рівня культури здоров'я особистості учня” тощо.

Формувальний етап експерименту включав різні стратегії реалізації соціально-педагогічної технології (перша передбачала реалізацію інтегрованої соціально-педагогічної технології в повному обсязі (експериментальні групи Е₁-Е₄), друга – часткову реалізацію, без однієї з її складових, зокрема педагогічної технології (експериментальні групи Е₅-Е₆). Ці групи порівнювались як між собою, так і з контрольними групами (К₁-К₄), в яких учні займалися за традиційними програмами. Допоміжним критерієм визначено надійність результатів експериментальних дій, які перевіряються через два роки після реалізації визначених соціально-педагогічних засад.

Згідно з компонентами моделі культури здоров'я особистості учня визначено систему критеріїв сформованості культури здоров'я молодшого школяра, а саме: складові індивідуального здоров'я учня (фізичне, психічне, соціальне, духовне здоров'я); основні сфери особистості учня (мотиваційна, когнітивна, афективна, ціннісна, поведінкова); академічні досягнення учнів з навчальних програм оздоровчої спрямованості. Доведено, що зазначена конфігурація критеріїв являє собою систему, елементи якої взаємопов'язані й інтегровані, перебувають під впливом соціокультурних процесів. Відповідно до критеріїв визначено показники та рівні культури здоров'я учня (високий, достатній, середній, низький), орієнтація на які дозволяє дослідити зміни, що відбуваються в школярів.

Високий рівень передбачає розвиток та гармонійну єдність складових (фізичного, психічного, соціального, духовного) здоров'я, розвиток усіх сфер особистості (мотиваційної, когнітивної, афективної, ціннісної, поведінкової); учень здійснює самопізнання, самовдосконалення, творчу діяльність.

Достатній рівень характеризується нормальним розвитком складових здоров'я та функціонуванням всіх сфер особистості; учень прагне до самопізнання та самовдосконалення, проте не завжди його реалізує; творча діяльність слабо виражена.

Середній рівень характеризується розвитком одних складових здоров'я і дефіцитарністю інших, низьким розвитком окремих сфер особистості, учень виявляє ситуативний інтерес до самопізнання і самовдосконалення, творча діяльність відсутня.

Низький рівень відзначається незадовільним станом складових здоров'я особистості, девіантністю сфер особистості; в учня спостерігається повна відсутність інтересу до самопізнання, самовдосконалення, творчої діяльності.

Результати статистичної обробки даних (табл. 1, 2) свідчать про:

1) однорідність розподілу показників культури здоров'я молодших школярів у експериментальних і контрольних групах на констатувальному етапі експерименту (застосовано критерій Пірсона – χ^2);

2) статистично достовірну різницю в розподілі цих показників після формульовального етапу експерименту, при цьому найбільш вираженими ці зміни є в експериментальних групах Е₁-Е₄, менш вираженими – у групах Е₅-Е₆, несуттєво вираженими – у контрольних групах К₁-К₄ (табл. 1);

3) наявність позитивного кореляційного зв'язку між визначеними складовими сформованості культури здоров'я в молодших учнів (застосовано метод Спірмена);

4) інтегрованість і цілісність культури здоров'я особистості учня.

Таблиця 1

Загальні результати формульовального експерименту (у відсотках)

Критерії	Рівень	Експериментальні та контрольні групи (288 учнів)									
		Е ₁	Е ₂	Е ₃	Е ₄	Е ₅	Е ₆	К ₁	К ₂	К ₃	К ₄
Складові індивідуального здоров'я учня	В	34,8	38,5	46,9	56,7	29,6	43,8	18,5	18,5	25	25
	Д	60,9	53,8	50	40	63	50	59,3	63	53,1	53,1
	С	4,3	7,7	3,1	3,3	7,4	6,2	22,2	18,5	18,8	21,9
	Н	0	0	0	0	0	0	0	0	3,1	0
Основні сфери особистості учня	В	52,2	53,8	62,5	66,7	44,4	43,8	33,3	37	37,5	40,7
	Д	39,1	38,5	34,4	33,3	44,4	53,1	48,2	48,2	50	53,1
	С	8,7	7,7	3,1	0	7,5	3,1	14,8	11,1	9,4	6,2
	Н	0	0	0	0	3,7	0	3,7	3,7	3,1	0
Академічні досягнення учнів з навч. програм оздоровчої спрямованості	В	26	26,9	40,6	66,7	7,4	9,4	0	3,7	6,2	6,2
	Д	34,8	34,6	31,3	13,3	22,2	28,1	18,5	14,8	15,6	18,7
	С	30,5	30,8	25	20	40,8	40,6	44,5	48,2	43,8	43,8
	Н	8,7	7,7	3,1	0	29,6	21,9	37	33,3	34,4	31,3

Культуру здоров'я особистості учня досліджено за всіма визначеними показниками (основних – 28, різнорівневих – 130) для оцінки рівнів сформованості культури здоров'я учнів початкової школи, застосовано факторно-критеріальну модель (результати наведено в табл. 2).

Дослідження змін, які відбулися в експериментальній та контрольній вибірках, а саме: поліпшення індивідуального здоров'я, розвиток основних сфер особистості, підвищення академічних досягнень щодо збереження та зміцнення здоров'я в учнів свідчить, що вони є наслідком практичної реалізації соціально-педагогічних засад, які забезпечили взаємодію соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності за провідною роллю соціального педагога через упровадження інтегрованої соціально-педагогічної технології.

Таблиця 2

Загальні результати формуального експерименту щодо рівнів сформованості культури здоров'я молодших школярів (у відсотках)

Рівень сформованості культури здоров'я молодших школярів	Експериментальні та контрольні групи (288 учнів)									
	Е ₁	Е ₂	Е ₃	Е ₄	Е ₅	Е ₆	К ₁	К ₂	К ₃	К ₄
Високий	39,1	38,5	50	63,3	25,9	34,4	18,5	18,5	21,9	28,1
Достатній	43,5	42,3	37,5	30	44,5	43,8	40,8	40,8	40,6	37,5
Середній	13,1	15,4	9,4	6,7	18,5	15,6	25,9	29,6	25	25
Низький	4,3	3,8	3,1	0	11,1	6,2	14,8	11,1	12,5	9,4
Кількість учнів	23	26	32	30	27	32	27	27	32	32
Клас	2	2	3	4	2	3	2	2	3	4
Стратегія реалізації соц.-пед. технології	I				II		Традиційні програми			

Перевірка надійності результатів експериментальних дій свідчить про наявність позитивної тенденції та стійкості в показниках культури здоров'я учнів експериментальних груп більше, ніж в учнів контрольних груп. Отже, актуальність проблеми дослідження, позитивний вплив реалізації соціально-педагогічних засад підтвердили гіпотезу щодо ефективності вирішення проблеми формування культури здоров'я в учнів початкової школи.

Використання сучасних теоретико-методологічних підходів до вивчення проблеми формування культури здоров'я молодших школярів і одержані результати експериментального дослідження підтвердили гіпотезу та дозволили сформулювати загальні **висновки**.

1. У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми формування культури здоров'я молодших школярів, що виявляється в обґрунтуванні та експериментальній перевірці соціально-педагогічних засад формування культури здоров'я молодших школярів.

2. Теоретичний аналіз наукових досліджень свідчить про те, що у сучасній педагогічній науці й практиці ще не склалося однозначного розуміння феномену „культура здоров'я”. Застосування комплексу підходів (соціокультурного, цілісного, системного, синергетичного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного) до вивчення проблеми культури здоров'я, а також аналіз провідних дефініцій за темою дослідження дозволив зробити уточнення та розширити сутність понять „культура здоров'я”, „здоровий спосіб життя”, „фізичне здоров'я”, „психічне здоров'я”, „соціальне здоров'я”, „духовне здоров'я”, „соціально-педагогічна технологія”. Вести до наукового обігу поняття „соціально-педагогічна система формування культури здоров'я особистості”, „здоров'яформувальна поведінка”, „культура здоров'я дитини молодшого шкільного віку”, яка визначається як інтегроване особистісне утворення, сформоване на основі знань, умінь, що характеризується здоров'яформувальною поведінкою, яка відповідає віковим особливостям індивіда, виявляється в цілісності та гармонійному розвитку всіх складових індивідуального здоров'я, основних сфер особистості, прагненні дитини до самопізнання, самовдосконалення, творчої діяльності.

3. Аналіз літературних джерел дозволив визначити *особливості формування культури здоров'я в учнів початкових класів*: вікові (в дітей молодшого шкільного віку), індивідуальні (фізичні, психічні, соціальні, духовні), соціокультурні (соціальні інститути суспільства, державні/приватні програми і проекти тощо), що мають враховуватися в соціально-педагогічній діяльності з школярами. На цій основі розроблено і науково обґрунтовано *модель культури здоров'я особистості учня початкової школи*, яка складається з компонентів: структурних (складових індивідуального здоров'я учня), функціональних внутрішніх (основних сфер особистості учня) та функціональних зовнішніх (академічних досягнень учнів щодо збереження і зміцнення здоров'я).

4. Сучасні соціокультурні тенденції та результати проведеного дослідження вказують на необхідність розробки проблеми формування культури здоров'я школярів у соціально-педагогічному аспекті. Формування культури здоров'я в учнів початкової школи реалізовувалося на базі обґрунтованих у дослідженні *соціально-педагогічних засад*: взаємодії соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів, організації діяльності соціального педагога з проблеми формування культури здоров'я молодших школярів, упровадженні соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі, які в сукупності забезпечували системність вирішення проблеми в соціально-педагогічній діяльності.

5. Теоретичний аналіз наукової літератури уможливив визначити систему критеріїв, які характеризують культуру здоров'я учня, це: складові

індивідуального здоров'я (фізичне, психічне, соціальне, духовне); основні сфери особистості (мотиваційна, когнітивна, афективна, ціннісна, поведінкова); академічні досягнення учнів з програм оздоровчої спрямованості. Схарактеризовано показники та рівні сформованості культури здоров'я дітей молодшого шкільного віку (високий, достатній, середній, низький).

Вивчення сформованості культури здоров'я в учнів початкової школи здійснювалось на основі спеціально розробленого й верифікованого комплексу діагностичних методик („Паспорт здоров'я класу”, „Визначення рівня культури здоров'я особистості учня”, „Тестові різнорівневі завдання за програмою курсу „Культура здоров'я” для учнів початкових класів) із застосуванням до результатів методів математичної статистики (критерію Пірсона – χ^2 , методу рангової кореляції Спірмена, факторно-критеріальної моделі оцінки рівнів сформованості культури здоров'я в учнів початкової школи та інших методів математичної обробки даних), які дозволили з'ясувати рівні розвитку кожного з компонентів культури здоров'я учня окремо та в сукупності як інтегрованого особистісного утворення.

6. Соціально-педагогічне дослідження, що складалося з констатувального, формувального, контрольного етапів експерименту, дозволило ґрунтовно дослідити соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я молодших школярів і перевірити ефективність упровадження розробленої соціально-педагогічної технології. Соціально-педагогічні засади забезпечили взаємодію соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності за провідною роллю соціального педагога через упровадження інтегрованої соціально-педагогічної технології. Дослідженням встановлено, що на формування культури здоров'я школярів впливають соціокультурні, організаційно-управлінські та педагогічні умови. Соціально-педагогічна технологія формування культури здоров'я в початковій школі дозволила врахувати наявні умови та власні соціально-педагогічні, що реалізовано у двох аспектах: організаційно-управлінському та педагогічному, це забезпечило підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності. Технологія впроваджувалась відповідно до таких етапів: теоретичний, проектування управління школою, планування, формування культури здоров'я в учнів, діагностичний, що дозволило системно реалізувати комплексно-цільову програму „Формування культури здоров'я в початковій школі”, систему виховної роботи школи з формування культури здоров'я учнів, факультативний курс „Культура здоров'я” для учнів початкової школи тощо. Ефективність упровадження соціально-педагогічної технології визначалась за такими критеріями: сформованість культури здоров'я в учнів початкової школи, надійність результатів соціально-педагогічного впливу на учнів.

7. Аналіз отриманих даних свідчить: в усіх групах спостерігається тенденція підвищення рівня культури здоров'я молодших школярів, що

насамперед пов'язано з віковими особливостями та соціокультурним середовищем (переважно таким соціальним інститутом як школа). З'ясовано, що більш вираженим є зростання рівня культури здоров'я в учнів початкової школи за умов реалізації соціально-педагогічних засад цього процесу, зокрема: упровадження відповідної соціально-педагогічної технології. Відзначено, що соціально-педагогічна технологія, яка реалізовувалась за першою стратегією (у двох аспектах), суттєво впливає на рівень сформованості культури здоров'я в учнів, зокрема: в експериментальних групах Е₁-Е₄ цей рівень вищий, ніж у групах Е₅-Е₆, де технологія запроваджувалась за другою стратегією (без реалізації педагогічної технології), і удвічі вище, ніж у контрольних групах К₁-К₄. Аналогічна тенденція спостерігається при перевірці надійності результатів експериментальних дій через два роки після впливу на учнів активних соціально-педагогічних факторів. Залучення до дослідження експертів дозволило встановити вагомість компонентів та критеріїв у розробленій автором факторно-критеріальній моделі, отримати незалежну оцінку соціально-педагогічної технології та методичного забезпечення до неї.

Визначені соціально-педагогічні засади з розробленим технологічним і методичним забезпеченням соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я в початковій школі створили необхідний фундамент для вирішення проблеми дослідження на практиці.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування культури здоров'я школярів. Подальші дослідження пов'язані з вивченням цього процесу в різних соціокультурних умовах і на різних вікових етапах, з виявленням можливостей впливу позашкільної діяльності на формування культури здоров'я дітей, а також сутності родинних, національних, кроскультурних особливостей феномену культури здоров'я та їх впливу на розвиток культури здоров'я особистості.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. **Мельник Ю. Б.** Формування культури здоров'я як необхідної умови гармонійного розвитку школярів / Ю. Б. Мельник // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 2001. – Вип. 7. – С. 139–147.

2. **Мельник Ю. Б.** Концепція формування культури здоров'я суб'єктів освітнього процесу / Ю. Б. Мельник // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Х. : ОВС, 2002. – Вип. 23. – С. 123–127.

3. **Мельник Ю. Б.** Формування культури здоров'я учнів початкової школи / Ю. Б. Мельник // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. – Х. : ХДАДМ (ХХІІІ), 2002. – Вип. 23. – С. 37–49.

4. **Мельник Ю. Б.** Школа культури здоров'я: Методичні рекомендації щодо системи педагогічних засобів формування культури здоров'я учнів (з

досвіду роботи НВК № 12 м. Харкова) / Ю. Б. Мельник // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. – Х. : ХДАДМ (ХХП), 2002. – Вип. 24. – С. 30 – 38.

5. **Мельник Ю. Б.** Організація процесу формування культури здоров'я – одне з найпріоритетніших завдань закладів освіти / Ю. Б. Мельник // Зб. наук. пр. Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В. Короленка. – Полтава, 2003. – Вип. 1– 2 (28/29). – С. 80 – 83.

6. **Мельник Ю. Б.** Особливості формування культури здоров'я: модель культури здоров'я особистості учня / Ю. Б. Мельник // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. – Х.: ХДАДМ, 2004. – Вип. 11. – С.37 – 46.

7. **Мельник Ю. Б.** Критерії та показники рівнів сформованості основ культури здоров'я у дітей молодшого шкільного віку / Ю. Б. Мельник // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. – Х. : ХДАДМ (ХХП), 2005. – Вип. 12. – С. 34 – 39.

8. **Мельник Ю. Б.** Теоретичне обґрунтування соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі / Ю. Б. Мельник // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 2007. – Вип. 21. – С. 234 – 241.

9. **Мельник Ю. Б.** Соціально-педагогічна система формування культури здоров'я школярів / Ю. Б. Мельник // Соціальна робота в Україні : теорія і практика : наук.-метод. журнал. – К., 2008. – № 1. – С. 50 – 56.

10. **Мельник Ю. Б.** Моніторинг соціально-педагогічної системи формування культури здоров'я школярів / Ю. Б. Мельник // Теорія і практика управління соціальними системами : філософія, психологія, педагогіка, соціологія : наук.-практ. журнал. – Х. : НТУ „ХПР”, 2009. – № 2. – С. 90 – 96.

11. **Мельник Ю. Б.** Упровадження соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі / Ю. Б. Мельник // Соціальна педагогіка : теорія і практика. – 2009. – № 3. – С. 67 – 76.

12. **Мельник Ю. Б.** Формування культури здоров'я молодших школярів: експериментальне дослідження / Ю. Б. Мельник // Новий колегіум : наук.-інформ. журнал. – Х. : ХНУРЕ, 2009. – № 5 (54). – С. 35 – 41.

13. **Мельник Ю. Б.** Культура здоров'я учнів середніх загальноосвітніх закладів / Ю. Б. Мельник // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття : проблеми теорії і практики : матеріали доп. на міжнар. наук.-практ. конф., 29-31 жовт. 2002 р. – Ч. 2. – К., 2002. – С. 113 – 117.

14. **Мельник Ю. Б.** Діалектика здоров'я / Ю. Б. Мельник // Всемирний Етичний Форум «Єдиний мир – здоровий человек» : сб. тр. междунар. конгр., 27-30 апр. 2004 г. – Ялта, 2004. – С. 214 – 216.

15. Мельник Ю. Б. Феномен „культура здоров'я” (методологічний та методичний аспекти) / Ю. Б. Мельник // Всемирный Этический Форум „Этика и гуманизм” : сб. тр. конгр., 25-29 апр. 2005 г. – Алушта, 2005. – С. 177 – 179.

16. Мельник Ю. Б. Культура здоров'я : авт. прогр. факультативу для учнів 1-4 кл. / Ю. Б. Мельник. – Х. : ЕДЕНА, 2002. – 52 с.

17. Мельник Ю. Б. Базиси культури здоров'я : робоча прогр. курсу для студ. ВНЗ, слухачів ФПК / Ю. Б. Мельник. – Х. : ХОГОКЗ, 2007. – 16 с.

Мельник Ю.Б. Соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я в учнів початкової школи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2010.

Дисертацію присвячено проблемі формування культури здоров'я особистості молодшого школяра в соціокультурному процесі. На підґрунті сучасних теоретико-методологічних підходів висвітлено стан розробленості проблеми, уточнено зміст провідних дефініцій, розроблено та науково обґрунтовано модель культури здоров'я особистості учня, яку представлено структурними та функціональними компонентами, системою критеріїв і показників. Вивчено особливості формування культури здоров'я в учнів початкових класів, а також схарактеризовано рівні сформованості культури здоров'я дітей молодшого шкільного віку. Теоретично обґрунтовано та практично досліджено соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я в учнів початкової школи. Експериментально перевірено ефективність упровадження розробленої соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в школі та різних стратегій її реалізації в соціально-педагогічній діяльності початкової ланки освіти.

Ключові слова: культура здоров'я, культура здоров'я дитини молодшого шкільного віку, здоров'яформувальна поведінка, соціально-педагогічна технологія, соціально-педагогічна система формування культури здоров'я особистості, соціально-педагогічні засади.

Мельник Ю.Б. Социально-педагогические основы формирования культуры здоровья у учащихся начальной школы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика, Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Луганск, 2010.

Диссертация посвящена проблеме формирования культуры здоровья личности младшего школьника в социокультурном процессе. Проблема проанализирована в отечественной и зарубежной литературе, выявлены связи дефиниции культуры здоровья с такими видами культуры: физической,

психологической, социальной, духовной, а также взаимозависимость и взаимообусловленность составляющих индивидуального здоровья: физического, психического, социального, духовного, которые в учебно-воспитательном процессе начальной школы развиваются у школьников не в системе и вне связи с критериями сформированности культуры здоровья личности ученика. Использование комплекса теоретико-методологических подходов (социокультурного, целостного, системного, синергетического и др.) к изучению проблемы позволило уточнить и расширить понятия „культура здоровья”, „здоровый способ жизни”, „физическое здоровье”, „психическое здоровье”, „социальное здоровье”, „духовное здоровье”, „социально-педагогическая технология”; введено в научный оборот понятия: „социально-педагогическая система формирования культуры здоровья личности”, „культура здоровья ребенка младшего школьного возраста”, „здоровьеформирующее поведение”. Теоретически обоснована модель культуры здоровья личности ученика, которая состоит из структурных и функциональных компонентов и соответствующей им системы критериев: составляющих индивидуального здоровья (физического, психического, социального, духовного), основных сфер личности (мотивационной, когнитивной, аффективной, ценностной, поведенческой), академических достижений школьника по программам оздоровительной направленности; выделены их показатели, охарактеризованы уровни сформированности культуры здоровья детей младшего школьного возраста (высокий, достаточный, средний, низкий).

В диссертации обоснованы социально-педагогические основы формирования культуры здоровья, которые состоят из: взаимодействия социальных институтов общества в системе социально-педагогической деятельности по формированию культуры здоровья младших школьников; организации деятельности социального педагога по проблеме формирования культуры здоровья у младших школьников; реализации социально-педагогической технологии формирования культуры здоровья в начальной школе. Разработано программное и методическое обеспечение социально-педагогической деятельности по проблеме исследования: комплексно-целевая программа „Формирование культуры здоровья в начальной школе”; организационная структура „Управление культурой здоровья в школе”; система воспитательной работы по формированию культуры здоровья учащихся; факультативный курс „Культура здоровья” для младших школьников и пр. Создана педагогическая мастерская „Школа культуры здоровья”, общественная организация „Культура здоров'я”.

Разработан и верифицирован комплекс диагностических методик („Паспорт здоровья класса”, „Определение уровня культуры здоровья личности ученика”, „Тестовые многоуровневые задания по программе курса „Культура здоровья” и др.) для изучения культуры здоровья младших школьников.

Анализ результатов экспериментального исследования и последующая проверка их надежности позволяют констатировать, что при условии реализации указанных выше социально-педагогических основ у младших школьников наблюдается тенденция увеличения уровней сформированности культуры здоровья. Уровень культуры здоровья школьников оценивался путем вычисления его коэффициента на основе разработанной в исследовании факторно-критериальной модели оценки уровня сформированности культуры здоровья учащихся младших классов и других методов математической обработки данных, которые позволили определить уровень развития каждого из критериев отдельно и в их совокупности. Подтверждена гипотеза про эффективность социально-педагогической деятельности в решении проблемы исследования.

Ключевые слова: культура здоровья, культура здоровья ребенка младшего школьного возраста, здоровьесформирующее поведение, социально-педагогическая технология, социально-педагогическая система формирования культуры здоровья личности, социально-педагогические основы.

Melnik Y.B. Socially-pedagogical basis of elementary school pupils health culture formation. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences in a speciality 13.00.05 – social pedagogic. Luhansk Taras Shevchenko National University. – Luhansk, 2010.

Health culture formation problem of elementary school pupils in the socio-cultural process has been viewed in this thesis. On the basis of modern theoretical and methodological approach the current state of the problem has been illustrated, content of leading definitions has been defined; model of pupil personality health culture that is presented with structural and functional components, criteria and indices system has been developed and established. Characteristics of elementary school pupils' health culture formation have been studied; elementary school pupils' health culture formation level was characterized. Socially-pedagogical basis of elementary school pupils' health culture formation has been theoretically based and practically examined. Efficiency of developed socially-pedagogical technology of health culture formation leading into the school and of different strategies of its realization has been checked experimentally in the socially-pedagogical activity of elementary school.

Key words: a culture of health, health culture of elementary school pupil, health-forming behavior, socially-pedagogical technology, socially-pedagogical system of individual health culture formation, socially-pedagogical basis.